

Károly is dolgozott később, hiszen a rabló halála 1837-ben következett be, és így a regény keletkezési idejéig tekintélyesre nőhetett a Sobri körül hullámmzó alapos és alaptalan gyanúsítások, találgatások áradata.

Tóth Béla: *Mendemondák* c. könyvében Sobri üldözéséről így ír: „Sopron megye 1836. nyarán katonaságot kért. Kőröskörül nyomában volt 80 zsandár, fél század dzsidás, a megyékből kirendelt népfelkelés és vagy 25 fiatal nemes, akik önként, kalandra dgyva vettek részt az üldözésben. (I. m. 160.)

Ez a részlet is meglepően hasonlít a regényben szereplő üldözéshez, ahol a karhatalmi erőt egy becsületes köznemes Satrákovits Gerzson irányítja, és ahol aktív és döntő része van a sikerben egy fiatal honoráciornak, aki egy szál karddal is a rabló után mer menni.

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a fő impulzust Fatia Negra alakjának megformálásához nem Nopcsa életéből merítette az író, de az is igaz, hogy az említett részek Sobri életének egyes mozzanataival is szoros rokonságot mutatnak.

Kolta Ferenc

REVICZKY GYULA NÉHÁNY ELFELEJTETT ÍRÁSA

A múlt század nyolcvanas éveinek elejétől pécsi lapokban is megjelentek Reviczky Gyula írásai. Ezek között olyanok is akadnak, amelyek a Reviczky-kötetekbe nem kerültek bele, s amelyekről Komlós Aladár sem tesz említést a költő verseinek kronológiájáról készített jegyzékében.¹

Mindjárt az első Pécsért megjelent Reviczky-vers ilyen elfeledett költemény. A címe: *Csorba Zsófi*, s a *Pécsi Figyelő* 1881. évfolyamában látott napvilágot. A *Pécsi Figyelő* akkoriban hetenként egyszer megjelenő, negyvennyolcas szellemű lap volt; igen színvonalas tárcarovattal. Az 1881. évfolyamban pl. Ábrányi Emil, Gáspár Imre, Kis József, Mikszáth Kálmán írásai is szerepelnek. Reviczky Gyula említett verse az október 29-i szám tárcarovatában jelent meg.

A költemény témája nagyon emlékezteti az olvasót Mikszáth Kálmán *Bede Anna tartozása* című novellájának témájára. Reviczky ismerhette ezt a novellát, hiszen már 1882. január 15-én cikke jelent meg *A jó palócok-ról a Hon-ban*.² Lehetséges, hogy maga is nagyon Mikszáth-ízűnek érezte versét, ezért nem jelentette meg másutt is.

A költemény teljes szövege:

Csorba Zsófi

Csorba Manci, mit műveltél!
Utonállók társa lettél.
Csákány Lacit rejtegetted,
Törvényt ítélt most feletted.

„Nagysás urak, nagy bajom van:
Ódahaza egy halottam.
Koporsóban vár a néném,
Elsíratom, megígérem.

Csöndesebb lesz pihenése,
Ha egy könnyet sírok érte,
Ha én vetem örök ágyát...
Visszajövök!” — Elbocsátják.

Megy a lányzó néma gyászba,
Magsajnálja, aki látja.
Börtönének ablakából
Laci úz csak gúnyt a lánybul:

¹ KOMLÓS ALADÁR: Reviczky Gyula, 153—159. (Budapest, 1955. Művelt Nép Kiadó.)

² L. KOMLÓS, i. m. 70.

„Így jár, aki — lásd betellett —
Másoknál, nem honn seperget”.
Fut; fut a lány. Szava töre
Átnyilalja. „Jáj, csak ő ne!”

Odaborul a halottra,
Megöleli, megápolja.
„Mit a törvény holtra ró ki,
Mégfizeti Csorba Zsófi.”

Kikísérték, sírba tették.
Megersatták, eltemették.
Vissza is jött Csorba Zsófi,
Büntetését jött leróni.

„Gyere mostan tömlőcödbe!
De ha megkérsz könyörögve,
Szeretődet látni vágyod:
Megeshetik búcsúzásod.”

És az ajtó, hogy kitárul,
Csákány Laci ajakáru
Nyers indulat szava hangzik:
„Mért nem hoztad ide Mancit!?”

A teremben összenéznek:
„Esze ment el a legénynek?
Egy Manci van-e? Kettő-e?
S te vagy-e a szeretője?”

„Nem én vagyok a valódi.
Huga vagyok, Csorba Zsófi.
Akinek szólt az ítélet,
Az immár az istené lett.

De nem birta elviselni;
Nem tudott úgy sírba menni.
Jó uraim, megbocsássák:
Én rovom le tartozását.”

Összesúgnak, összenéznek,
Még ily ügyben nem ítélték.
A legvénebb végre fölkel,
Szavait kíséri könnyel:

„Csorba Zsófi, menj, s jegyezd meg:
Ítéletünk föllebezted.
Aki olvas szíveinkben,
Meg is áldja tettet: Isten!”

*

A *Pécsi Figyelő*ben megjelent írásai között Reviczkynek egy tárcája is szerepel, amely tudtommal nem jelent meg sehol másutt, s ugyancsak az elfeledett írások közé tartozik. Az 1882. március 11-én megjelent írás Reviczky „hangulatkultuszának” érdekes prózai terméke, egyik megnyilvánulása annak, hogy valóban „ő az impresszionizmus pszichológiai előfutára irodalmunkban:”³

³ L. uo. 75.

Árnyak

Régi ismerőseimmel társalgok. Szelíd árnyak lebegnek előttem, kedves arcok mosolyognak felém, s titkos, zeneszerű hangok susogják, hogy ők, meghalt boldogságom följáró szellemei, engem vigasztalni jönnek egyhangú bánatomban. S én nem is vagyok elfogult, nem hebegek értelem nélküli szöveget, hanem mint kedves, régi ismerősökkel, kedélyesen, sans gêne beszélgetek velük. Az élő világot becsülöm, s titkolom előtte érzelmeimet; de az árnyakkal nem jövök ellentmondásba. Mi nagyon jól ismerjük és sohasem csaljuk meg egymást. Tévedéseinket megbocsátjuk, és nem azért mosolygunk egymásra, mert ezt az illem parancsolja, hanem, mert találkozásunk örömök forrása. Én elmondom a kedves árnyaknak, mennyit álmódtam, szerettem — hiába, s ők olyan szelíd hangon, mint az angyalok zenéje, biztatnak, hogy csak álmodjam és szeressek tovább.

Most is körülöpködnek a kis szoba jóságos szellemei. Látom őket, hallok csevegésüket. Hanem egyszerre megzavarnak, egy ideig félenken csapkodnak szárnyaikkal, s aztán halkán, észrevétlenül, ahogy jöttek, elsuhanak. S amikor aztán igazán egyedül maradok, egy árnyalak, fényesebb a többinél, mellém ül a pamlagra, kiveszi a tollat kezemből, és sóhajtva rebegi:

— Ismer-e még?

— Gondolom, kegyed a hervadás asszonya.

— A szerelem vagyok!

— Ah, akkor nem ismerem.

— Pedig az imént is verset írt hozzám.

S vállamon érzem nyugodni a csillagszemű asszony puha, kis kezét, s amint jobban ránézek, arcvonalai megelevenülnek. Mintha már láttam volna valahol ezt az arcot. Igen. Emlékszem már! Ezt a hangot, ezt a mosolyt, ezt a hervadt kis kezét, ezt a szemet is ismerem. Hisz ez a...

Vagy úgy! Az árnyaknak nincs nevük.

— De hát miért üldöz engem, édes szellem nagysád! Miért rebentti szét szelíd árnyaimat? Látja, kedves légi ismerőseim, mihelyt önt észrevették, mind elsuhanak szégyenletükben. Gyötörni jött talán a jövővel?... Lemondtam önről. Az a kínos szerelmi láz megszűnt, és édes álm zárta le szemeimet. — Ne bántson!

A szellem csak mosolygott.

— Ugyan, miért ámitja magát?... Lemondani! Ön nem tud rólam lemondani, mert reménye, hite, költészete, szerelme, boldogsága, mindene én vagyok. És mindig álmaival leszek, mert hűségesebb vagyok önnél.

— Hűség! Mit neveznek az álmok országában hűségnek? Gondolkodjék csak, ma chère, ha kávé mellett bölcs emberek kinevették a verseimet s bolondnak neveztek, nem mosolygott-e velük? Nem bölintott-e a fejével vidáman, mintha igazat adott volna nekik?...

— Pessimista!

— Az vagyok, és azért szeretem az álmokat, ábrándokat. Kegyedet is azért látom oly ragyogó színekben, mert szüntelenül álmaim tárgya. Álom a boldogság, álom a szépség. Azért szeretek álmodni. Az álmok országában jónak, hűnek képzelem kegyedet. Minek jön kísérteni k...

— Mert édes szeretni s szeretve lenni.

— Ne beszéljünk erről! A mienk azt mondja, hogy csak távolról ragyoghatunk egymásra, mint a csillagok.

— Nem úgy! A szerelem nem ismer akadályt. Törvénye csak egy van: szeretni, és én szeretlek!

S a fényes szellem egészen hozzám simult. Rám emelte csillagszemét, s fehér karját nyakam közé fonva, rontó bűbájjal susogta:

— Nem tudom, jó vagy rossz szellemed vagyok-e, de nem bírlak elhagyni, amint te sem lehetsz boldog nélkülem! Karoljuk át egymást mindhalálig, s a késő jövőben, a másvilágon is bolyongjanak együtt szellemeink, örök szerelemről susogva a ködvilágnak!...

Kitártam karjaimat, hogy magamhoz öleljem és megcsókoljam a lázas asszonyt; de egyedül voltam a szobában.

*

1882-ben Reviczkynek még egy olyan írása jelent meg a *Pécsi Figyelő*ben, amelyet irodalomtörténetünk nem tart számon: *Világbanat és pesszimizmus* című cikke. Benne fogal-

mazza meg először ismeretes nézeteit a világbanat és a pesszimizmus különbségéről.⁴ Két esztendőre rá, 1884-ben, amikor *Századunk pesszimizmusa* címmel tanulmányt ír Alexander Bernátnak *A XIX. század pesszimizmusa* című művéről,⁵ a megírált könyv megállapításaital vitázva, tulajdonképpen a Pécssett megjelent cikk gondolatait fejti ki bővebben. A Pécssett közölt cikk lényege ugyan nem, fogalmazása és felépítése azonban részben eltér a később irt ismeretes tanulmánytól, sőt olyan megállapításokat is tartalmaz, amelyek ebben nem szerepelnek. Teljes szövege a következő:⁶

Világbanat és pesszimizmus

Mióta Jób kínos vonaglások közt az Istennél vetekedett, mióta Salamon a hiúságok hiúságáról elmélkedett, mióta egy görög tragédiaköltő azt írta, hogy legjobb nem születni, és amióta a monda ókori hajósai hallották ama kétségbeesett jajgatást: „Meghalt a nagy Pán!”, amióta Jézus és Szákjamuni hirdették az ember gyengeségét és a világi örömek hiábavalóságát, le egészen napjainkig, Shopenhauer buddhaisztikus etikájáig, Byron erkölcsi csömöréig, Turgenyev fatalizmusáig, mindenha voltak lelkek, akik a világtól számon kérték szenvedéseiket, akik az érző szívet szerencsétlennék mondták, akik mint az emberi szem a napba, nem bírtak nézni lelkük fényes álomvilágába anélkül, hogy ne könnyezzenek. Ami a társadalomban diszharmonia, mi lát-szólag elbukik a világrend bölcsességével, az mind fáj nekik, mert

Szép lélek az, mely könnyen kap sebet

S a fájdalomnak ontja könnyeit.

Ez az elégedetlenség a világrenddel vagy önmagunkkal oly régi, mint maga az emberi gondolat. Általános neve: világbanat, s szülője: a csalódás.

Csalódunk barátunkban, szeretőnkben, a világról alkotott fogalmunkban, az emberek megítélésében, reményeinkben és vágyainkban, földi gyönyörök tartományában, s ez a csalódás okozza azt a fájdalmat, mely aszerint, amely erővel hat reánk, egy vagy több ember, vagy éppen az egész világrend ellen fordul.

Minden világbanat tehát a boldogság elvesztése vagy általában hiánya miatti fájdalom. A világbanatos szívben élénken él a képzelete mind annak, ami jó, ami szép és ami boldogít, csakhogy, mint Tantalus gyötrelmei, elérhetetlen vágyak alakjában. Szeretné, hogy az emberek mind jók és boldogok legyenek, óhajta, hogy az erényt mindenki tisztelje, kívánja, hogy a világ az érdemet mindig kellően megjutalmazza, a bűnt meggyalázza, hogy a jámbor ne éhezzeék s a gazember ne járjon hintóban; de mindenütt az ellenkezőjét látja, s érzi, hogy amiről álmodik, az lehetetlenség, hogy a világrend ellen küzdeni hiábavaló dolog, hogy az erős zsarnok letiporja a gyöngye vértanút, hogy az emberek erkölcsi élete sem egyéb, mint harc a létért, az életrevaló folytonos győzelme a nem életrevaló fölött, s ennek látása elkészeríti, világbanatosossá teszi.

E fájdalom talaja tehát a szív jósága, kikeltetője pedig a világ képzelte vagy valóban tapasztalt rosszassága. Ezért a világbanat könnyen meginduló, nagyon érzékeny, magukkal évvődő, néha rajongó, a világot saját jóságukon keresztül tévesen jónak látó emberek lelki állapota. *Költőknél a rendes hangulat, csakhogy ritkán oly erős és intenzív, hogy ezt tegye egész világnézetükké. De ha a társadalom jogatkozásai, az emberek gyöngeségei elleni zúgóldást e jogatkozások és gyöngeségek miatt érzett kisebb-nagyobb fájdalmat világbanatnak, ha csak egy pillanatra is fellépőnek tartjuk, és kell, hogy annak tartasuk, akkor még dévaj Anakreon és Berangerben is találunk világbanatot, ha embriónális állapotban is, hiszen aki mindent tökéletesen a maga rendjén talál, az a világot, mint az egészséges ember testét, nem is érzi. Nincs mondanivalója. Nem az optimisták táborából kerülnek ki az emberiség vezérei.*

Mégis, mint Jean Paul a humor a megfordított fenségnek nevezte, a világbanat is bizonyos tekintetben a legnagyobb optimizmus. A csalódott optimizmus reakciója a világ ellen. Mekkora igazságtalanság volt a Karthauziról azt mondani, hogy írója pesszimizista! Hát van-e a magyar irodalomban nagyobb optimista Eötvösnél?

Egyáltalán a pesszimizmus soha sem él a szentimentalizmus könnyeivel, s tévedés azt hinni, hogy a világbanatos költők pesszimizisták. Lenau, Leopárdi, Turgenyev, a méla Arany, a harsogó Vörösmarty bizony nem azok. És Schiller, e „sittlich

⁴ Vö. uo. 36.

⁵ Magyar Salon, 1884. 362—368.

⁶ Kiemelések tőlem. Azokat a részeket emeltem ki, amelyek „Századunk pesszimizmusa” című tanulmányában nem szerepelnek. A most közölt tárcacikk egyébként a Pécsi Figyelő 1882. évi november 18-i 46. számában jelent meg.

rein ideal költő" tragédiákat látott az életben, és a történelemben pedig örök álmok rózsáit öntözte könnyeivel.

De maradjunk Vörösmartynál, a magyar költőnél! Bizony nem egyszer vonaglik a fájdalomtól. A „Gondolatok a könyvtárban”, a „Vén cigány” velőket rázó jajgatása, de végükön ott áll:

Köszönjük, élet, áldomásodat,
Ez jó multság, férfi munka volt

meg: „Lesz még egyszer ünnep a világon!” Halljuk továbbá, hogy „Nincs veszve semmi sors alatt, ki el nem csüggedett,” és „Az ember tragédiája” sötétlelkűnek vallott költője is biztatólag, engesztelőleg végzi:

Mondottam, ember, küzdj és bízza bízáll!

Ez mind nem pesszimizmus, jelentése egyáltalán épp oly ritka a költészetben, mint a világbánat teljes hiánya. Mert megjegyzendő, hogy a pesszimizmus nem fáj. A pesszimista hiábavalónak, rossznak látja a világot, mert gyakran maga is az. Nem hisz a jóban, tehát nem is csalódik, nem lelkesedik, tehát nem is keveredik harcba a szélmalomokkal, nincsenek eszményei, tehát nem is bánthatja, ha látja, mily köznap a világ. *Szemeiben az egész világ komisz, miért alterálná tehát, ha azt látja, hogy valaki komizságot követ el? Nem is jajgat a pesszimizmus, hanem az erkölcsi világrend nyavalyáit hidegen vagy éppenséggel a feltaláló belső örömeivel konstatálja, mint az orvos a betegséget.* Akárki mit mond, Shakespeare nem annyira pesszimista Hamletben, Schiller a Haramiákban, mind Baumarchais Figaró házasságában.

Ez francia vidámsággal, mosolyogva hirdeti: a világ huncut, múld felül a huncutságban, és Figarót eszményképül állítja fel, akit minden okos embernek utánoznia kellene.

Shakespeare-ben érdekes pédát látok a pesszimizmus és világbánat közti különbség kimutatására. Atheni Timonban maga Timon világbánatos, de optimista, aki csak azért keseredett el a világ ellen, mert az embereket sokkal jobbnak tartotta, mint aminők valósággal. Apemartus, a cinikus filozóf ellenben pesszimista, de amellett jól érzi magát, nincsenek álmatlan éjszakái, mert „keble óriása” nem zavarja. Meggyőződése, hogy a világ egy polturát sem ér, és eszerint él. Nem hederít az emberekre, de nem is vár, nem is kér tőlük semmit. Így aztán sohasem jönnek konfliktusba egymással.

Hogy ki jár közelebb az igazsághoz, Timon-e vagy Apemartus? Egyik se? Valahol a kettő között keressétek az igazat! De azért bizonyos, hogy minden csalódás, minden fájdalom egy lépéssel közelebb hoz az igazsághoz. A könnyek lemosásuk a világ arcáról azt, ami rajta hamis, a festéket; azért kiált fel Lenau: „Oh Schmerz, wie bist du war!”

*

Reviczky Gyulának halála után is jelent meg verse Pécsen, mégpedig a *Pécs* című „politikai és vegyes tartalommal” hetenként kétszer megjelenő lapban, Koroda Pál jóvoltából.⁷ A vers címe *Az erdő*, s a *Pécs* 1891. június 27-i számában jelent meg a következő megjegyzéssel: „A korán elhunyt, jeles költőnek egy kiadatlan költeménye, melyet dr. Koroda Pál úr szívésségéből közlünk, abból az alkalmából, hogy Reviczky emlékkövét a Kerepesi úti temetőben leleplezték.”

A költemény fudtommal sehol másutt nem jelent meg, Komlós Aladár sem említi, ezért itt közöljük:

Az erdő

Szeretem fáid zizzenését,
Rejtelmes árnyvilágodat.
Ha elgyötört a gond, a kétség,
Te híven őrzéd titkomat.
Fáid szívem lázas verését
Kárörvendőn ki nem beszélték.
Erdő, te jó vagy s részvevő,
Rejtsd el, ki bús és szenvedő.

⁷ Koroda akkoriban sokat írt a pécsi lapokba. A Pécsi Figyelő 1892. évi 15. száma „A mi gárdánk” címmel ismerteti Pécs íróit, költőit, s közöttük említi Koroda Pált is, mondván, hogy „jelenleg inkább a miénk. Pécsen lakik, s igen gyakran ír a „Pécs”-nek is”.

Be jó sötétzöld fáid árnya,
 Ha izzó égről tűz a nap.
 Ha meg vagy sértve, megalázva:
 Pihend ki erdőben magad!
 Ó, mert a harc, a földi lárma
 Elnémul a zengő magányba,
 Ahonnan mit sem lát szemed,
 Csak szeliden kéklő eget.

Szellőtől ringó kebeledre
 Boruljon, ki magányt óhajt.
 A fák pajzánul enyelegve
 Gúnyolnak itt minden sóhajt.
 Kinek nem jó meg itt a kedve,
 Már élve holt, el van temetve.
 Ki téged, erdő, nem szeret:
 Még nem örült, nem szenvedett.

A költemény után a lapban Koroda Pál megemlékezését olvashatjuk *Reviczky Gyuláról* címmel, a költő meg nem valósult terveiről, szabadság-eszméjéről, hangjának sokszínűségéről.⁸

A számunkra hozzáférhető múlt századbéli pécsi lapok és folyóiratok évfolyamaiban igen hiányosak. Lehetséges tehát, hogy a Pécssett meg nem lévő példányokban a közölteken kívül más elfeledett Reviczky írások is találhatóak.

A költő most közölt néhány alkotása minden esetre arra int bennünket, hogy egy esetleges kritikai kiadáshoz még sok kutatómunkára lenne szükség.

Péter László

ADY CIKKE JUHÁSZ GYULA LÉVAI ELTŰNÉSÉRŐL

A Szeged és Vidéke 1907. július 28-i száma Hírek rovatában az első helyen közli „Kinevezés” címmel a következőket:

„Magyar Gábor, a kegyestanítórend főnöke Juhász Gyulát, a rend máramaroszigeti gimnáziumának világi tanárát a lévai városi főgimnázium magyar irodalomtörténet-tanárává nevezte ki. Juhász Gyula, aki az új magyar irodalomnak egyik legizmosabb tehetsége és a fiatal költők közül a legjelesebbek egyike, a Szeged és Vidéke szerkesztőségének évek óta kiváló és szeretett tagja. A közönség, amely szép verseit, pompás elmékedéseit és ötletes szatíráit mindenkor szeretettel olvasta, velünk együtt örömmel látja ez izmos szegedi tehetségnek gyors haladását. Amily büszke reá a szegedi irodalom, éppen úgy nyereség lesz az iskolára is, ahol az ő lelkes előadásában tanulják ösmerni a magyar irodalmat.”

A biztató, dicsérő kis hírből nem derül ki, miért jelentett volna a költőnek Máramaroszigetről, az ország keleti csücskéből, Lévára, egy északi kis városkába, az egyik piarista gimnáziumból a másikba való áthelyezése „gyors haladást”? Nem tudjuk azt sem, egyáltalán mi tette szükségessé a költő áthelyezését? Valamivel közelebb esett ugyan szülővárosához, de ez alig számbajöhető előny. Máramarosziget megyeszékhely volt húszezer lakossal, színházzal;¹ Léva csak járási székhely, lakóinak száma még 1910-ben sem érte el a tízezet; számos iskoláján kívül más kulturális intézménye úgyszólván nem is volt.²

A költő minden bizonnyal szeptember első napjaiban érkezett új állomáshelyére. Az a két vers, mely gyaníthatóan lévai környezetben született, a költő nagyfokú elkeseredéséről, a szívszorító magány és szomorúság mély fájdmáról tanúskodik.

⁸ Reviczky Gyuláról figyelemre méltó cikk jelent meg a Pécsi Napló 1893. évi február 26-i számában is, KARA JENŐ tollából. A cikk elsősorban Reviczky modernségét elemzi, s megállapítja, hogy a költő „édes gyermeke volt ennek a vén, beteges századnak, hű szószólója korának.” Verseiben „ott cseng-bong a század végének minden eszméje, minden érzelme. Átérezte, kifejezte korának minden gondolatát, minden törekvését. Látjuk az idealizmus vergődését, a kétely árnyát, az emberi szív vívódását költészetében; de látjuk mindezt Reviczky egyéni felfogásának világításában, melynek két motívuma van: hit és szerelem.”

¹ Vö. GREZSA FERENC: Juhász Gyula Máramaroszigeten. ItK. 1957: 351. 1.

² Révai Nagy Lexikon, 12. k. (1915) 690. 1.

Idegen város, új szoba,
Matt, barna bútorok.
Szívemben álmok új tora,
E táj új gyászt hozott.

Idegen székbe roskadok,
Mi fáj ma úgy nekem,
A régi, régi bánatok
Vagy ez az idegen?

Az ágyra nézek. Álmodom.
Nagyon fáradt vagyok.
Ki fekszik ott, az ágyamon?
Egy nyíltszemű halott!

Mit akar? Vére még tüzel
És szeme még ragyog,
Láztól piros még homloka!
Most látom: én vagyok!

(Én is meghaltam)

Megdöbbentő hasonlóság tanúi vagyunk: amikor Máramarosszigetre került, éppen így tört le:

Idegen ágyon fekszem,
Megrontó lázban égve.

— — — — —
Már vár, rám vár az este,
Mikor idegen árnyak
Borítják be az ágyat.
Feketén, feketén,
Mint halotti terítő.
Ha most, most jön a vég!

(Idegen ágyon)

S még meglepőbb, hogy kényszerképze — az idegen ágyon ő maga fekszik holtan! — két évtized múlva is gyötri. Amikor 1929 őszén fölveteti magát a szegedi idegklinikára, hogy kínozó főfájása, mély depressziója szenvedéseiből az orvostudomány megváltsa, az őt fölvevő orvosnak álmairól beszámolva egészen hasonlót mesélt. „Nemrég álmában — jegyezte föl orvosa — egy igen sovány holttestet látott egy kriptaszerű üregben, felsőhajtott és másik oldalára fordult. Felébredve arra gondolt, hogy ez tulajdonképpen ő, az élőhalott.”³

Másik, ekkor írt, az előbbivel egyszerre megjelent verse is betegség-tudatáról vall:

Félek. Nem a kísértetektől,
Mert kísértetek nincsenek!
Félek. A jövődő rémektől
Lelkem beteg!

— — — — —
Magamtól kell remegnem egyre,
Futnék, de merre, hova térjek?
Az örvény zúg minden erebben,
Tőlem ki véd meg?

(Örvény)

Ilyen rögeszmék közt vívódik a költő az alatt a rövid hónap alatt, míg Léván tartózkodik: a versei előrevetítik a készülő összeroppanást. Betegen érhetett Juhász Gyula Lévára, s nagyon valószínű, hogy lappangó melankóliájának, mely már ennek előtte, 1907 februárjában is az élet elvetésére unszolta,⁴ mostani elhatalmasodását éppen a lévai száműzetés váltotta

³ A kórtörténetet a szegedi idegklinikai őrzi; tudományos érdekű tanulmányozásának engedélyezéséért HUSZÁK ISTVÁN Kossuth-díjas egyetemi tanár úrnak, a klinika igazgatójának tartozom köszönettel.

⁴ GREZSA: i. m. 354. l.

54.25.

Találkozások.

- 1905 július 30. Budapest. Első levele. B. N.
1907 ^{zeptember elején:} ~~augusztus végén~~ Budapesti Napló. ~~É~~
Első találkozás.
1907 szeptember végén. Eltűnt fiatal költő.
Ady nekrológja "rólam".
1908 ~~marcius elején~~ ^{február végén} Nagyváradi találkozás.
Pestől ~~Daraból~~ Esmindszentre. A Holnap sajtóterése.
Levele II/29. Ez mindszentről. Válasz versem. III/1
1908. ~~1908~~ szeptember 27. A Holnap első nagy-
váradi irodalmi ünnepe. Vajda János emlékének
a városkázán. Euőd Tamás: Egy néhai költő.
Ady előadása.
1908. november 15. Új Idők: A Duk-
A Duk-dukaffé. (Ady Endre emléke.) ~~...~~
1908 november 22. Független Magyarországi Juhász Szék.
1908 nov. 26. F. M. A Duk-dukafféhoz - Válasz a
Holnapnak. Ady Endrétől. Esmindszent. nov. 23.
1909 június a kolozsvári klinikáról Váradon Ady.
A Nyugat nagyváradi matinéje (Ady,
Katrany, Ignotus, Kafka, Feyzi, Lengyel, Menyhert,
Reinitz, Oswald.)
A kanárokkal Váradon (Ady, Horváth Henrik,
Hertmann, Vucokics, Kerdeván, Kappel stb.)
Az Európában, a restiben, a bodegáiban.
A Duk-dukaffé után címmel

ki. Hiszen a költő folyton arra várt, hogy Budapesten, Szegeden vagy legalább valami nagyobb, kulturás környezetű városban jut neki egy biztos megélhetést jelentő szerkesztőségi asztal vagy tanári katedra. Ma még nem látjuk világosan az okokat, melyek ebbéli szándékát, vágyait holtáig valósíthatatlanná tették.⁵

Lévai tartózkodásának négy hetéről az odavaló születésű Féja Géza cikkeiből tudunk még néhány apróságot. Féja 1934-ben a Szegedi Fiatalok társaságában meglátogatta Szegeden a nagybeteg, magányába húzódott költőt, s egyebek közt fölelegette előtte lévai tanárkodásának emlékeit, amikor még ő, Féja, kis elemista volt. A költő megvallotta itt, hogy házigazdájának leányába, T. Aranka-ba volt szerelmes, de — mint mindig — most is élheterlen, gyáva volt a szerelemben. „Aranka folyton azt játszotta zongorán, hogy *Szegény, szegény gyászvitéz*. Igaza is volt...” A költő szavait idézte itt Féja.⁶ S negyedszázad múlva, szülővárosába látogatva újból kutatott Juhász Gyula-emlékek után. Újabb beszámolójából⁷ megtudjuk a korábbi monogram tulajdonosának teljes nevét is. Ma már lehet, hiszen fél-évszáza múlt a költő lévai időszakának. „Lévai tartózkodása idején — írja Juhászáról Féja itt — Tonhaiseréknél lakott, s 1957. december 27-én fölkerestem özv. Jaszenovitsné, szül. Tonhaiser Arankát, hogy Juhász felől megkérdezzem. Aranka a régi Tonhaiser-házban lakik a Ladányi u. 16. szám alatt, s abba a szobába vezetett, melyet Juhász Gyula bérelt valamikor. Szép, tágas szoba két ablakkal az utcára. De maga a költő is beszélt nekem T. Arankáról utolsó találkozásunk alkalmával. Mint mondotta, beszédbe sem merészt el egyezni akkor Arankával, aki ezért, ha meglátta, azonnal verni kezdte a zongorán a *Szegény, szegény gyászvitézt*. A lévai zongoraszó emléke egyik versében is felcsillan.”

A csöndes Léva holdas udvarában
Tűnt zongorát hall fölujjongni vágyam.

(Emlékek útján)

A költőnek a 20-as évek második felében írt „thematái”, az „Emléktémák” címet viselő följegyzések között szintén ott szerepel az emlékeztető idézet helyes szövegű változata: „Bamba, bamba gyászvitéz.”⁸

Ennyi mindössze, amit a lévai négy hét — melyet Féja mind a két alkalommal tévesen mond négy hónapnak! — története. Mert a sorsába belekeseredett, a melankólia által összeroppantott, beteg idegzetű költő október 3-án váratlanul eltűnt hazulról. A *Budapesti Napló*, amelyben közel két év óta már rendszeresen jelentek meg versei, másnapi számában nagy cikkben számolt be „*Eltűnt fiatal poeta*” címmel. Ezt a cikket Juhász Gyula abban a följegyzésében, melyet Adyval való kapcsolatairól készített, Adyénak mondja: „Ady „nekrológja” rólam”.⁹ Szerintünk is valóban Ady írta:

„Léváról sürgönyzik, hogy a lévai piarista gimnázium fiatal világi tanára, Juhász Gyula, a poeta, eltűnt. Levelet hagyott hátra s ez a levél azt sejteti, hogy Juhász le akar számolni az étellel, öngyilkos lesz.

Juhász Gyula a fiatal magyar poéták elite-jéből való. Van egy nagy bűne, mely bárhol, kultúrországban, nagy erénnyé váltódnék: a szinte beteges szenzibilizálás. Magyar, hogy úgy mondjuk, tősgyökeres magyar legény, szegedi. De terhes örökségül kapott lelki előkelősége, ifjú álmái, idegen, igazi litteratúrákból vett olvasmányai megtévesztették. Az utolsó év-tizedben különben szórványosan nálunk is gyúltak lidérc-tűzek. Úgy hisszük, hogy sokan jártak meg kegyetlenebbül is, mint Juhász Gyula. Írók és művészek, akik azt hitték, hogy Magyarországon is virrad. Végre is Juhász Gyula még gyermek-ember s érdekes, szép versei is egyelőre csak erős ígéretek. De vádaskodnunk az esetleg halálba indult emberrel szemben nem szabad. Az ő lelke az övé volt s az ő fátuma az is, ha fiatalon már kétségbeesett.

Félteni már régen féltettük, első versei óta, melyek a Budapesti Naplóban jelentek meg s a verseket kísérő levelek miatt, melyeket ismeretlenül Ady Endréhez — kit szeretettel vallott mesterének — írt. Ezekben a levelekben már nyugtalanítóan sír, jajveszékél egy önmagát féltő lélek.

⁵ Vö. PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula és a „fekete báró”. Acta Universitatis Szegediensis. Irodalom. Szeged. 1959. 102—108. l.

⁶ FÉJA GÉZA: A magyar költő véres könyve. Magyarország, 1934. március 21.

⁷ FÉJA GÉZA: Juhász Gyula rejtélye. Kortárs, 1958. február, 252. l.

⁸ A szegedi múzeum anyagában. — A dal kettős Lehár Ferenc: A víg özvegy c. operettjéből.

⁹ Juhász Gyula: Örökség. Válogatott prózai írások. Szerk.: PÉTER LÁSZLÓ. Bp. 1958. 1. köt. 136—137. lapok között.

Szeretett volna Budapestre, megértők, támogatók közé kerülni. A vidék a maga nagy semmit sem akarásával s érzéketlen, hideg, taposó, nyugodt életével majdnem örületbe kergették[!] Tavaly Máramarosszigeten volt tanár s onnan is eltűnt egy szép napon. Megírták ezt akkor a lapok, megírtuk mi is s már akkor katasztrófára gondoltunk. De Juhász Gyula lecsöndesedett, megbékült egy kicsit s hála istennek nem történt baj. Máramarosszigetről Lévára ment tanárnak, ismét hinni kezdett és írt. Közben föllátogatott Budapestre, szívesen fogadtuk, de a személyes ismeretség csak erősítette sokunkban azt a gyanút, hogy a fiatal poéta az egyensúlybővítésetet nem sokáig bírja. Talán Budapesten sem talált mindent és mindenkit olyannak, mint nekikészülve óhajtott. Verskötetét csak alkuvások, nehézségek s kínos tárgyalások után jelentethette meg egy generózus szegedi nyomdában. Legalább azt mondják, hogy a kötet már kész, de látni sehol se látjuk. Szinte szökve utazott el Budapestről s nemskóra megint Ady Endrének írt egy panaszos levelet. Önsorsával sirva tréfálkozó, öngyilkosságra célzó, reménytelen, furcsa levelet. Versei, melyeket hűségesen küldözgetett nekünk, az utolsó időkben elmaradtak. A lévai rendőrség olyan levél birtokába jutott, melyben Juhász Gyula kereken, világosan bejelenti, hogy megöli magát. Szegény édesanyja, akit a lévai rendőrség táviratban értesített, ma a következő sürgőnyt küldte Szegedről hozzánk:

„Mit tudnak Juhász Gyuláról, eltűnt, Juhászné.”

Mi annyit tudunk csak, amennyit megírtunk s nem tudunk Szegedre megnyugtató választ küldeni.”

Ady írhatta ezt, nemcsak azért, mert Juhász Gyula így tartotta, nemcsak stílusának sok árulkodó jegyéből sejtjük, de néhány tárgyi nyom is ezt bizonyítja. Csak Ady tudhatta, hogy a hozzáírt levelekben „sír, jajveszékel” a költő, s a későbbi lévai levélben öngyilkosságra céloz. (Ezért is beszél önmagáról harmadik személyben, illetve ezért nem írta alá a cikket.) Ady tudhatott arról, hogy a költő — Lévára menet — föllátogatott Budapestre, s volt a *Budapesti Napló* szerkesztőségében: a „személyes ismeretség”, amire a cikk céloz, szintén azt erősíti, amit már tudunk: Ady és Juhász addig levélben ismerték egymást; a Lévára átutazóban Pesten megforduló Juhász 1907 szeptemberében találkozott személyesen Adyval. Az említett vázlaton, melyet Juhász állított össze Adyval való találkozásairól, ugyancsak ezzel egybevégezően áll a följegyzés: „1907. szeptember elsején: Budapesti Napló. Első találkozás.”¹⁰

A *Budapesti Napló* következő, október 5-i száma ugyancsak cikket közöl a költőről, s közzétesz két verset a közben megérkezett verseskötetéből. Ez a kötet, mint a költő később megírta, az életét adta vissza: „Ennek a könyvnek megjelenése és sikere — írta a kiadója, Balassa Ármin halálakor — az életemet adta vissza akkor, mert én bizony Léván, az Isten háta mögött nyomorogva, éppen leszámolni készültem mindennel.”¹¹

A nyomorgást nem kell ugyan egészen szó szerint érteni, hiszen inkább lelki nyomorúságra volt visszavezethető az elkeseredés, mintsem anyagi okokra. De Féjának 1934-ben öngyilkossági terve okául — vagy tán inkább kiváltójául — ezeket mondta a költő: „Nehéz lelki depresszióm volt s késett a fizetésem, nem volt felöltöm, hát eljöttem...”¹²

Féja a kortársi emlékek szerint — Erdélyi József piarista tanár mondotta el neki még diákkorában — megírja, hogy az eltűnt költő az asztalán egy papírlapot hagyott: „Consummatum est.”¹³ Ugyanigy tett már félévvel előbb, februárban is, amikor Máramarosszigetről tűnt el.¹⁴ Keresték a lévaiak Juhász holttestét a kutakban, a Perc-patakban; hosszú rudakkal zavarták a vizet, de csak nem került elő. Ez a titokzatosság, írja Féja, még jobban fölizzgatta a kedélyeket s már-már helyi legenda lett belőle, mikor levele érkezett...¹⁵

A költő — ebben téved Tonhaiser Aranka memóriája — többé nem tért vissza Lévára. Eltűnésekor Budapestre utazott, ott szegedi leányismerősét, Klíma Ilt hozta össze vele jósora épp a Lánchídon, ahonnan a Dunába akarta vetni magát, hogy gyötrő fejfájásától, kínzó depressziójától örökre megszabaduljon.¹⁶ Klíma Ili orvostanhallgató is volt, ismerte is a költőt, tisztában volt a helyzettel; lakásukba vezette Juhászt, kezébe adta friss, szép verseskötetét, melyet ő is akkor kaphatott meg éppen, s ez visszaadta a költőnek életkedvét.

¹⁰ Uo.

¹¹ JUHÁSZ GYULA: Utazás egy sírdomb körül. Szeged, 1924. január 20.

¹² FÉJA: i. m. (Magyarország).

¹³ FÉJA: i. m. (Kortárs).

¹⁴ VÖ. GREZSA: i. m. 354. l.

¹⁵ FÉJA: i. m. (Magyarország, Kortárs).

¹⁶ JUHÁSZ GYULA: Buda. Délmagyarország, 1926. szeptember 26.

„Hamupipőke, bársonyban, ezüstben!” — kiáltott föl, saját emlékezése szerint, a költő, amikor első verseskönyvét a kezébe vette...¹⁷

Hazatért Szegedre a szülői házba. S innen írja már október 13-án Babits Mihálynak: „post tot discrimina et catastrophas rerum itthon vagyok azzal a bizonyos súlyos idegalgiával és maupassanti la horlaik után — még mindig élek, sőt akarok is élni már...”¹⁸ S írja másik barátjának, Rozsnyay Kálmánnak 18-án: „Élek barátom, kedves, derék barátom, és ha az élet ér valamit, hát akkor köszönöm, hogy élek. Igen bizony, nem is olyan régen — csak neked írom ezt meg egészen, őszintén, neked, aki nem kételkedtél bennem! — az élet, melyet Ady úr nagy É-vel ír, előttem annyi volt, mint a semmi, hitvány kölönc, amelynek csak terhét éreztem és csak egy vágy volt: eldobni! Hitem egészen megrendült magamban, érted-e kedves barátom, magamban, tehetségemben, létjogosultságomban, erőmben, akaratomban. Ha nem hiszünk másokban, még lehet tengődni, lézengeni, élni, de ha magunkban nem tudunk már hinni! jaj nekünk, háromszorosan jaj! Rettentő csüggedés, bénaság szállott meg, didergett a lelkem, egész valóm kifordult sarkaiból, nem találtam sehol semmit, senkit. A magány úgy borult rám, mint az őrültre a kényszerzubbony... Elég, elég, ha tovább írom ezt, újra elővesz, kilel a rémület, a Horla. Édesanyám képe megtartott az életnek... A jövő? Nem tudom, mi lesz. Állásomat Léván elvesztettem, de Istenemre, nem bánt túlságosan. Író akarok lenni...”¹⁹

A lévai gimnázium nyomtatott értesítője mindössze ennyit ír a költő négyhetes lévai működéséről: „A párhuzamos osztály felállítását következtében az elmúlt tanévben alkalmazott Wieser István vil. h. tanár helyét Juhász Gyula vil. okl. tanár foglalta el, ki okt. 1-én betegsége következtében megvált az intézettől. Helyébe Szabó Rezső vil. végzett tanárjelölt jött.”²⁰

¹⁷ JUHÁSZ GYULA: Utazás egy sírdomb körül, i. h.

¹⁸ Babits, Juhász, Kosztolányi levelezése, Szerk. BELIA GYÖRGY. Bp. 1959. 158. l.

¹⁹ ROZSNYAY KÁLMÁN: Pauvre Lelian. Napkelet, 1937. július 1. 442. l.

²⁰ A magyar kegyes-tanítórend vezetése alatt álló lévai róm. kath. főgimnázium értesítője 1907—1908. tanévről. Közzéteszi Cserhelyi Sándor igazgató. Léva, 1908. 167. l. — Cikkem nyomdába adása után jelent meg GYÜRE LAJOS: Juhász Gyula Léván c. cikke a pozsonyi A Hét 1960. január 10-i számában.